

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ*
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
2022

A kutató neve: Tóth Ferenc	
A kutatás témája: A franciaországi magyar emigráció tevékenysége az <i>ancien régime</i> idején (1710– 1789) eddig nem kutatott források alapján	
A kutatás helyszíne	
ország, város	Franciaország, Párizs, Nantes, Nancy
intézmény(ek)	Archives Diplomatiques, Archives Nationales, Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, Archives de la Mission des Capucins, Bibliothèque Nationale de France, Bibliothèque de l’Arsenal, Bibliothèque du Sénat, Bibliothèque Stanislas de Nancy
A kutatás ideje	
2022. június 1-től 2022. július 31-ig.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)	
A kutatásaim jelentős részét – a kutatási tervemnek megfelelően – Párizsban végeztem a főbb francia központi gyűjteményekben, és ehhez járult még néhány vidéki kutatóút, amelynek során Nantes-ban és Nancy-ban végeztem kutatásokat. A Párizs melletti La Courneuve-ben található Archives Diplomatiques levéltárban három fontos forráscsoportban végeztem kutatásokat. Először a korábban már megkezdett, a magyar emigráció tagjainak 18. század végi tevékenységével kapcsolatos kutatásaimat folytattam a Correspondance Politique Turquie fondjában. Itt elsősorban François de Tott báró magyar származású francia diplomata és katonai tanácsadó oszmán reformtevékenységére vonatkozó újabb forrásokat igyekeztem feltárni. Az újonnan feltárt források alapján megállapítható, hogy a báró igen nehéz körülmények és állandó akadályok között, magas szinten látta el a feladatát, amit a francia kormányzat is támogatott. A hadtörténeti és diplomáciatörténeti kutatásaimnak volt egy érdekes művelődéstörténeti hozadéka is, mivel ezeknek köszönhetően sikerült pontosan megállapítani, hogy hogyan került a konstantinápolyi szultáni udvar könyvtárából egy értékes Corvina a párizsi Királyi Könyvtárba, a mai Bibliothèque Nationale de France kéziratárába. A második fontos forráscsoport az MD Autriche és Allemagne fondokban található Nicolas Le Dran levéltáros-történész magyar vonatkozású kéziratai voltak. A feltárt források alapján megállapítható, hogy a közép-európai szakértőnek számító Le Dran kiváló ismerte a magyar történelem és közjog részleteit, amelyeket számos művébe is beépített. A 18. század közepén magyar ügyekben meghatározó tanácsadóként is több érdekes tervet készített, amelyek feltárását mindenképpen érdemes lenne folytatni. Le Dran egyik fontos magyar vonatkozású kéziratát a Lymbus folyóirat idei számában fogom közölni. A harmadik fontos forráscsoportot a Vergennes-család nemrég a külügyi levéltár állományába került és kutathatóvá vált levéltára képezte. A neves francia diplomata számos franciaországi magyar	

* Jelen beszámoló további szerkesztés nélkül kerül közzétételre az ösztöndíj adományozójának honlapján.

ügynökökkel állt kapcsolatban. Ebben a családi levéltárban már korábban is kutathattam, de a teljes levéltári anyag töredékéhez kaptam csak hozzáférést a család akkor még élő tagjaitól. A kutatók számára jó hír, hogy most a híres francia külügyminiszter teljes diplomáciai levéltárát megnyitották. A gyűjtemény igen gazdag kelet- és közép-európai diplomáciai levelezéseket és értekezéseket tartalmaz, amelyekben nagy sok érdekes hungarikum értékű forrást találtam.

Párizsi kutatásaim során a legtöbb időt az Archives Nationales levéltárban töltöttem el. Ez köszönhető volt annak, hogy az intézmény a világjárvány után szélesre tárta kapuit a kutatók előtt. Az első általam kutatott forráscsoport a levéltár külügyi fondjában (AE) található, amely számos magyar emigrációra vonatkozású (elsősorban Bercsényi László gróf törökországi toborzásaival és a magyar származású Tott báró 1777-78-as közel-keleti küldetésével kapcsolatos iratanyag) dokumentumokat tartalmaz.

A francia Nemzeti Levéltár *ancien régime* végi és forradalmi időszakának belügyi iratai (série H) között is érdekes magyar emigrációhoz kapcsolódó forrást találtam. Bercsényi László marsall fia, François-Antoine de Berchény altábornagy Franciaország belső tartományainak parancsnokaként az 1790-es évben 78 jelentést küldött a régióban zajló forradalmi eseményekről Saint-Priest grófnak, az egykori konstantinápolyi francia követnek, aki szintén szoros kapcsolatokat ápolt számos magyar származású francia diplomatával.

A magyar származású Berchény-családra vonatkozólag igen gazdag forrásanyagot őriznek a levéltár további fondjai is. Ezeket számba véve bukkantam rá például Bercsényi László marsalli kinevezésével kapcsolatos terjedelmes életrajzát is tartalmazó kinevezési okiratára, vagy a már említett François-Antoine de Berchény nevű fia Jeruzsálemi Szent Lázár-rendbe való felvételének irataira. A francia forradalom idején a család elhagyta Franciaországot és így emigránsként elveszítették az ottani javaikat. A lefoglalt irataikat és számláik alapján nagyon jó információkat kaphatunk a forradalmi időszak előtt életvitelükről, anyagi és szellemi kultúrájukról. Szintén az Archives Nationales különböző fondjai segítségével rekonstruálhatjuk egy másik neves magyar származású emigráns személyiség, Ladislav Valentin Esterházy gróf családi és vagyoni helyzetét. Nagy örömmre szolgált, hogy a korábban zárt anyagként kezelt házassági szerződése ismét kutathatóvá vált. E fontos dokumentum azért is érdekes, mivel az 1784-ben a francia királyi udvar egyik nagy eseményének tekintett házassághoz kapcsolódó szerződést a királyi család majdnem összes tagja aláírta. Ladislav Valentin Esterházy gróf fennmaradt számlái és rendelkezéseivel kapcsolatos iratok jó forrásanyagot nyújthatnak egy későbbi tanulmány vagy forrásközlés elkészítéséhez is.

Az Archives Nationales online mutatói alapján jutottam el a levéltár haditengerészeti minisztériumi levelezéseihez, amelyek olvasása során meglepetéssel tapasztaltam, hogy jelentős számú magyar vonatkozású forrást tartalmaznak. A minisztérium a francia hajózás biztonsága érdekében kiterjedt ügynökhálózatot tartott fenn az egész kontinens területén, amely segítségével naprakész információkat szerezhetett a legfontosabb eseményekről. A jelentésekben szó esik magyar személyek utazásairól, magyarországi eseményekről, járványokról és háborúkról, lázadásokról és szervezkedésekről, udvari pletykákról és álhírekről. Az óriási levelezésgyűjteményben végzett kutatások alapján a francia haditengerészeti minisztériumban a kor egyik jelentős információs ügynöksége dolgozott. A Rákóczi-szabadságharc eseményeire és az azt követő emigrációra vonatkozólag is igen számos forrást találhatunk benne. A francia haditengerészeti minisztérium levéltárának egyik talán legérdekesebb magyar vonatkozású dokumentumgyűjteménye a magyar származású Tott báró Oszmán Birodalomra és Egyiptom elfoglalására vonatkozó expedíciójának iratait tartalmazza. Ezt később egy külön kötetben megjelenő forráskiadásként szeretném majd publikálni.

Az Archives de la Mission des Capucins egyházi levéltár gazdag dokumentációt tartalmaz a rend törökországi missziós tevékenységére vonatkozólag, amely során a konstantinápolyi francia követségen keresztül a rodostói magyar emigrációval is kapcsolatban állhatott. Az itt folytatott kutatásaim során igen érdekes dokumentációt találtam d'Andrezel vicomte konstantinápolyi francia követ, II. Rákóczi Ferenc közeli barátja halálára vonatkozólag.

A Bibliothèque Nationale de France Kézirattárában az ösztöndíjam első két hetében igen gyümölcsöző kutatásokat folytattam itt és sikerült számos új hungarikum értékű kéziratot feltárnom, elsősorban a 18. századi huszárság történetére vonatkozólag. Itt sikerült még feldolgoznom Belle-Isle marsall visszaemlékezéseinek eredeti kéziratát is, amelyben igen sok magyar vonatkozású adat található. A Bibliothèque de l'Arsenal könyvtárban pedig egy a II. Rákóczi Ferencsel szorosabb kapcsolatban álló francia személyiségekről is beszámoló leveleskönyv mellett néhány az európai

huszársággal kapcsolatos irodalmi és adminisztratív jellegű nyomtatványt is sikerült feltárnom. Az ösztöndíjas tanulmányutam során sikerült eljutnom a francia Szenátus könyvtárába is, amelynek kéziratári katalógusában számos magyar vonatkozású forrást sikerült azonosítanom. Ezek közül a legérdekesebb egy ott őrzött koronázási ceremóniákat összegyűjtő kompilált kézirat volt, amelyben két magyar királyi koronázásra vonatkozó szöveget is találtam. A Nancy-i Városi Könyvtárban folytatott kutatásaim során felfedeztem egy szabadkőműves rituálét tartalmazó kéziratot, amely egészen új magyarázatot adhat arra, hogy miért kerülhetett bele Bercsényi László gróf részletes életrajza egy lotaringiai politikai értekezésének bevezetőjébe. Az erről írt dolgozatomat a helyi tudományos társaság (Académie Stanislas de Nancy) már el is fogadta közlésre.

A kutatás módszere

A kutatásaim során igyekeztem az általam használt kéziratok és nyomtatott forrásokat számítógépes, illetve digitális adatrögzítéssel lemásolni és feldolgozni. E módszer révén a feldolgozott szövegek nemcsak nyomtatásban láthatnak napvilágot, hanem digitális információhordozókon keresztül gyors és pontos szövegelemzésre is alkalmassá válhatnak. A forráselemzés során interdiszciplináris módszerrel, elsősorban történeti, nyelvi, irodalmi és kultúrtörténeti szempontok alapján vizsgáltam a különféle szövegeket. A kutatást számos módszertani és forráskutatási probléma is akadályozta. Elég csak arra a tényre utalnunk, hogy a titkos küldetések iratait rendkívül óvatosan kezelték, ezért nem is keletkezett mindenről pontos ügyirat vagy jelentés és gyakran a küldetések résztvevői maguk is igyekeztek eltüntetni a tevékenységük nyomait. Másfelől pedig a témára vonatkozó források különféle levéltárak gyűjteményeiben meglehetősen szétszórtnak találhatók meg: főleg a Francia Diplomáciai Levéltár központi gyűjteményeiben, illetve nantes-i részlegének konstantinápolyi követségi levéltárában, valamint a francia központi hadtörténeti levéltárban és még számos állami és magángyűjteményben. A korábbi időszak nehézségeihez, elsősorban a COVID-19 világjárvány miatti korlátozásokhoz képest a tervezett kutatásaimat a 2022 folyamán jelentős mértékben könnyebben tudtam végezni, bár a párizsi és vidéki levéltárakban és könyvtárakban továbbra is korlátozott szolgáltatásokat nyújtva tudtak kutatókat fogadni. A legtöbb akadály a Bibliothèque Nationale de France kéziratárájában tervezett kutatásaimat érintette, mivel az akkor éppen zajló költözés miatt június közepétől megszűnt kutatási lehetőség. Az akadályok ellenére a kutatásaimat rugalmasan alakítva, így is tekintélyes mennyiségű magyar vonatkozású diplomáciatörténeti, hadtörténeti és művelődéstörténeti forrást sikerült feltárnom, illetve azokról másolatokat készítenem.

A kutatási eredmények szélesebb közönséggel történő megismertetése (előadás(ok), publikáció(k) stb.)

Az idei Klebelsberg-ösztöndíjas időszakom alatt is több előadással szerepeltem Franciaországban. Először június 16-án a híres lunéville-i kastély kápolnátermében tartottam meg *Le politique vertueux. Le portrait du comte Ladislas Berchény par un conseiller du roi Stanislas* (Az erényes politikus. Bercsényi László gróf pályaképe Leszczyński Szaniszló király egyik tanácsadója tollából) címmel a nancy-i Académie de Stanislas tudós társaság levelezői tagságát elfogadó előadásomat. Ebben a híres magyar származású katonatiszt egy lotaringiai kiadványban megjelent életrajzát elemeztem. A biográfia Antoine-François Aubert *Le politique vertueux* című munkájában látott napvilágot, amely 1762-ben jelent meg Jean-Baptiste-Hiacinthe Leclerc nyomdájában. Az előadásban a több mint két és fél évszázada megjelent mű megjelenésének körülményeit és benne található Bercsényi László életrajz hitelességét mutattam be legújabb kutatások alapján. A rendezvény meghívója itt tekinthető meg: https://www.academia.edu/80035576/Invitation_Conférence_Le_politique_vertueux_CD_L_Academie_Stanislas_Nancy). Ezen kívül még két előadást tartottam Tours-ban is. Elsőre a június 30. és július 2. között a François Rabelais Egyetem konferenciatermében lezajlott az Arenberg Alapítvány 10. nemzetközi történelmi konferenciáján került sor, amelynek témája az európai transznacionális nemesség történetének összehasonlító vizsgálata volt, széles időintervallumban (13-20. század) értelmezve. A június 30-án megtartott előadásomban a Rákócziak és Esterházyak kora újkori nemzetközi jelentőségéről beszéltem. A konferencia programja itt tekinthető meg: (itt tölthető le:

https://www.academia.edu/82231097/Les_noblesses_transnationales_en_Europe_XIIIe_XXe_siècle

A tours-i nemzetközi konferencia újabb fontos mérföldkő volt az európai nemesség történetével és nemzetközi hálózatával foglalkozó tudományos rendezvények sorában. A következő előadásomra szintén Tours-ban július 2-án került sor, a Société archéologique de Touraine tudományos társaság székházában, az egykori Saint-Libert kápolna épületében. Az expozémban tours-i Szent Márton szombathelyi kultuszának főbb elemeit vázoltam fel a Fédération Européenne Centre Culturel Saint-Martin intézmény létrejöttének 10. évfordulójára szervezett rendezvényen. A rendezvény meghívója itt tekinthető meg:

https://www.academia.edu/82438595/Invitation_Conference_Ferenc_Toht_Samedi_2_juillet).

A kutatással kapcsolatos gyakorlati észrevételek (ide értve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)

Az Archives Diplomatiques-ban a világjárvány idején számos új rendszabályt vezettek be, amelyek egy része még mindig érvényben van. A kutatott dokumentumokat és mikrofilmeket viszont már nem kellett előre megrendelni és az olvasóterem korlátozásait is részben feloldották. Kutatások során a legnagyobb problémát elsősorban a mikrofilmek fárasztó olvasása és nehézkes másolása okozta. Fontos információ lehet a magyar kutatók számára, hogy indokolt esetben (pl. az olvashatóságot bizonyíthatóan akadályozó kötés miatt, illetve bizonyított forrásközlés esetében) az eredeti iratokat is viszonylag gyorsan el lehet kérni.

Párizsi kutatásaim során a legtöbb időt az Archives Nationales levéltárban töltöttem el. Ez köszönhető volt annak, hogy az intézmény a világjárvány után szélesre tárta kapuit a kutatók előtt. Meghosszabbított nyitvatartással, jelentősen megnövekedett dokumentumrendelési lehetőségekkel, korszerű és ingyenes másolási technológiákkal és rendkívül pontos és részletes elektronikus mutatókkal és keresőprogramokkal gyorsan és kiszámíthatóan lehetett dolgozni ebben a levéltárban. A kutatásaim előkészítésében sokat segítettek a levéltár munkatársai is.

Az Archives de la Mission des Capucins egyházi levéltár Párizsban található (32 rue Boissonnade, 75014 Paris). A gyűjtemény gazdag dokumentációt tartalmaz a rend törökországi missziós tevékenységére vonatkozólag. A levéltár digitalizált katalógusait a rend honlapján lehet elérni (<http://www.bibliothequefranciscaine.org/Presentation-du-catalogue-des-archives>), de a konstantinápolyi levéltári anyag mutatója csak helyben tanulmányozható. A kutatások előkészítése és információ céljából a következő e-mailre érdemes írni: archives.capucins@gmail.com.

A Bibliothèque Nationale de France Kézirattárában az egyik legjelentősebb francia központi kéziratgyűjtemény. A kézirattárban a járványügyi korlátozások után nem sokkal sajnos újabb nehézségek akadályozták a kutatást, amelyek miatt az ösztöndíjam idejére tervezett munkálataimat is le kellett rövidíteni. A könyvtár Richelieu épületének felújítása nemrég fejeződött be és a külső raktárakba helyezett kéziratok visszaköltöztetésére éppen a nyári hónapokban került sor. A korlátozásokkal egy időben viszont számos, eddig csak belső használatra készített digitalizált másolatot is a kutatók rendelkezésére bocsátottak, amelyeket a könyvtár bezárása idején a kutatói olvasójeggyel rendelkezők számára online is elérhetővé tettek. Ez óriási segítséget és nagy kutatási szabadságot nyújtott ebben a rendkívüli időszakban. Az itteni kutatások előkészítése érdekében érdemes jóval előre megrendelni a kéziratokat és konzultálni a referensekkel a kutatási lehetőségekről.

Kelt: Szombathely, 2022. október 20.

kutató aláírása